

Vertalen begint met een sprong in het diepe, weer opnieuw beginnen, en nog eens, tot je alle draadjes van het web dat het verhaal vormt met elkaar kunt verbinden.

Over *Leven na Leven* van Kate Atkinson

Toen *Leven na leven* van Kate Atkinson werd genomineerd voor de Europese Literatuurprijs 2014 kreeg ik het verzoek om mee te doen aan de ‘Vertalersgeluktournee’. Daar hoefde ik niet lang over na te denken, want inderdaad: vertalen is een heerlijk vak. In de eerste plaats kun je het altijd en overal doen. Je kunt lekker thuis werken en de files vermijden. Maar je bent niet aan huis gebonden, want je hebt niet meer nodig dan een laptop met op de harde schijf de oorspronkelijke tekst en je vertaling, een stel woordenboeken en een encyclopedie.

En dan heb je tegenwoordig nog het hele internet achter de hand als naslagwerk. *Leven na leven* heb ik, heel luxueus, zelfs gedeeltelijk vertaald tijdens een cruise naar de Amazone.

Wanneer we op zee zaten, kon ik nog mooi wat werken. Dat kan natuurlijk ook een nadeel zijn: want je kunt altijd werken, en met een spannend boek ben je soms ook geneigd om maar door te gaan, tot diep in de nacht, dag in dag uit.

Verder krijg je als vertaler niet gauw last van sleur, doordat je om de zoveel maanden – afhankelijk van de dikte van de boeken en de economische situatie, zo’n drie à vier keer per jaar – aan een volgend boek begint en je je weer in een nieuw avontuur stort. De afgelopen vijftientig jaar heb ik dankzij Patrick O’Brian met Jack Aubrey en Stephen Maturin de zeven zeeën bevaren in de Napoleontische tijd, heb ik met Francis Parkman het pad naar Oregon gevolgd, ben ik met

Shackleton naar de zuidpool getrokken, heb ik met Naipaul door Afrika gereisd, weet ik dankzij W.H. Hudson hoe een jeugd op de Argentijnse pampa’s rond 1850 was,

en heeft Irfan Orga me alles verteld over zijn jeugd en jonge jaren in Turkije rond de Eerste Wereldoorlog. En dan zijn er nog de moderne schrijvers als Kate Atkinson, Jenny Diski, Fay

Weldon en Peter Carey met wie je de menselijke geest, het gezinsleven en de samenleving verkent.

Maar van alle boeken die ik inmiddels heb vertaald, is deze laatste roman van Kate Atkinson, *Leven na leven*, wel heel bijzonder. Zij nam me mee in een filosofisch denkexperiment. ‘Stel nu eens,’ zegt Edward Todd, de geliefde jongste broer van het hoofdpersonage, Ursula Todd, ‘dat we de kans kregen om het’ – hiermee bedoelt hij je leven – ‘telkens weer opnieuw te doen, tot we het eindelijk goed deden. Zou dat niet geweldig zijn?’ En dat is precies wat Atkinson Ursula de volgende ruim vijfhonderd bladzijden laat overkomen: Ze wordt geboren en gaat dood (navelstreng om de nek, helaas geen dokter aanwezig), en ze begint weer opnieuw. Ze overwint die eerste hobbel (de dokter is net op tijd en knipt de navelstreng door), leeft wat langer, maar stuit op een volgende hindernis (nu een hoge golf tijdens een vakantie aan zee in Cornwall). Ze gaat weer dood en begint weer opnieuw – als een perpetuum mobile.

Op het eerste gezicht doet het denken aan het reïncarnatieproces van de new-age-beweging en het hindoeïsme, maar dan zou het tijdperk veranderen en daardoor ook de personages. Of zouden dezelfde personages onder andere omstandigheden en andere namen terugkeren (wat het verhaal voor de lezer heel onoverzichtelijk zou maken). Kate Atkinson laat Ursula echter telkens terugkeren naar de sneeuwstorm op 11 februari 1910, toen ze voor het eerst werd geboren, waardoor de omstandigheden hetzelfde blijven en je zowel haar als het gezin waarin ze belandt steeds beter leert kennen. Er veranderen alleen bepaalde factoren, zoals de dokter die toch op tijd is, of een amateurschilder die ineens als reddende engel op het strand van Cornwall zit.

Dit zijn factoren waar Ursula geen invloed op heeft, maar er zijn ook hobbels die ze zelf moet overwinnen. Om te voorkomen dat ze na de Eerste Wereldoorlog de Spaanse griep oploopt en daaraan overlijdt, moet ze bijvoorbeeld verhinderen dat de meid de wapenstilstand in Londen gaat vieren en zo het griepvirus mee naar huis brengt. Het vergt enige oefening voor dat lukt, en de snelle opeenvolging van de hoofdstukken ‘Sneeuw’, Ursula’s geboorte, en ‘Wapenstilstand’ wordt ronduit komisch – maar zonder dat Atkinson de ernst van de dood

ooit bagatelliseert. Zo zie je Ursula groeien en lessen leren: ze wordt één keer verkracht door een horkerig vriendje van haar oudste broer, maar dat overkomt haar geen tweede keer.

Doordat Atkinson Ursula's leven telkens tussen 1910 en 1967 laat afspelen, kan ze Ursula bovendien de Tweede Wereldoorlog zowel in Londen als in Berlijn laten meemaken. En dat brengt ons bij het begin van het boek. Ik zal de eerste alinea even citeren:

Bij het betreden van het café kwam haar een walm van tabaksrook en vochtige, klamme lucht tegemoet. Ze kwam uit de regen en er beefden nog waterdruppels als tere dauw op de bontjassen van enkele vrouwen binnen. Een regiment kelners in witte voorschoten snelde met een vaartje rond om de Müncheners in hun vrije tijd te voorzien van wat ze nodig hadden: koffie, taart en roddels.

Door deze eerste zinnen zit je meteen midden in een verhaal: je ziet het beeld voor je – maar ze vertellen helemaal niets over het boek zelf. Want de gebeurtenis in dit eerste hoofdstuk speelt zich halverwege de maximale tijdsduur van Ursula's leven af en maakt meteen een eind aan het leven van dat moment.

Dat is het grootste probleem bij het vertalen, niet alleen van de eerste zinnen, maar van een nieuw boek: het is een sprong in het diepe. Zeker tegenwoordig krijg je als vertaler uit het Engels gewoonlijk een pdf- of wordbestand toegestuurd dat de schrijver ondertussen nog aan het bijvijlen is, waardoor je weinig houvast hebt: er is nog geen achterflap en er zijn nog geen recensies. Op zich hoeft de taal niet moeilijk te zijn. De bovenstaande regels waren vrij eenvoudig te vertalen, maar je hebt nog geen enkele context. Bij sommige schrijvers, zoals bijvoorbeeld Jenny Diski, vermoed ik dikwijls dat het eerste hoofdstuk als laatste is geschreven. Het is vaak een knappe samenvatting met subtiele verwijzingen naar het hele boek. Bij Jenny Diski raad ik mensen dan ook altijd aan het eerste hoofdstuk te herlezen als ze het boek uit hebben.

Dit eerste hoofdstuk van Atkinson begint ontspannen: een gezellig Duits café met lekkere taart. De hoofdpersoon is een vrouw en ze lijkt Duits te zijn, want ze constateert ogenblikkelijk dat de vrouw die niet meer dan 'Guten Tag' tegen haar zegt uit Berlijn komt. Dan staat er even later: "Es regnet," zei ze om iets te zeggen. "It's raining." Waarop een ander reageert: "Yes, it's raining," zei hij met een zwaar accent.' Hieruit blijkt dat de

hoofdpersoon Engels is, en dat kun je als vertaler eigenlijk het beste duidelijk maken door het Engels te laten staan en deze keer juist niet te vertalen. Verder kom je te weten dat haar initialen UBT zijn, dat ze iets heeft gekregen van een zekere Pammy en dat haar vader in de Grote Oorlog een Engelse dienstrevolver had – elementen die allemaal pas veel later duidelijk zullen worden. Maar wie de man met het zware accent is, komen we al te weten als Ursula aan het eind van het korte hoofdstukje het woord ‘*Führer*’ gebruikt. Dan lost ze een schot en: ‘*De duisternis viel in.*’ Dat zinnetje keert telkens terug, en het blijkt aan te geven dat Ursula sterft om even later weer monter opnieuw te beginnen.

Zo’n eerste hoofdstuk roept vooral vragen op. Hoe kwam Ursula in Duitsland? En nog wel zo dicht bij Hitler? Wat is ze voor een vrouw? Is ze een geheim agent, werkt ze voor MI5? En wat is dit voor een boek: een spionageroman, een oorlogsroman? En door al die vragen word je meegezogen in het denkexperiment van Kate Atkinson hoe het je zou vergaan als je je leven mocht overdoen. En dus ga je verder, als vertaler en, hopelijk, als lezer. En zo beland je op bladzij 510 opnieuw in dat café in München, alleen ligt er nu sneeuw... Dus is het niet dezelfde gebeurtenis waar het boek mee begint, want dan regent het. Waarom heeft Ursula het twee keer gedaan? Heeft ze gemist? Dat zijn vragen die de lezer zelf mag beantwoorden.

Bij het eigenlijke eerste hoofdstuk van Ursula’s leven(s), haar geboorte, speelt hetzelfde probleem van gebrek aan context. Doordat Ursula telkens opnieuw moet beginnen komt het kopje ‘Sneeuw, 11 februari 1910’ steeds terug. Toch wordt het niet saai, doordat Kate Atkinson iedere keer nieuwe informatie toevoegt, of de gebeurtenis vanuit een ander perspectief vertelt (de moeder, de dokter, de kokkin, de keukenhulp en zelfs de kat van de kokkin). Als Ursula’s moeder, Sylvie, de ochtend na de bevalling hoort dat de zoon van de kokkin de dokter heeft opgehaald, staat er bijvoorbeeld: “*Aha,*” zei Sylvie, *alsof ze ineens iets begreep wat haar had bevreedmd.*’ Dit lees je op bladzij 30, maar je moet wachten tot Ursula aan haar zesde leven is begonnen voor je er op bladzij 181 achter komt wat Sylvie heeft bevreedmd. En dan weet je ook pas goed hoe je ‘*puzzled*’ moet vertalen, wat er precies mee wordt bedoeld. Het betekent hier niet ‘onzeker’ of ‘niet begrijpend’, maar ‘bevreedmd’: Sylvie had iets gezien wat haar had verbaasd en wat ze moeilijk had kunnen geloven.

En dat is een ander aspect van het vertalersgeluk: je wordt gedwongen zo’n boek telkens weer opnieuw te herlezen. Meestal zijn verhalen zo boeiend dat je eigenlijk te snel leest om alle details en knappe verwijzingen te kunnen ontdekken. Je wilt weten hoe het verder gaat, hoe

het afloopt, en als je een boek eenmaal uit hebt, ben je eerder geneigd een volgend boek te pakken en niet om weer opnieuw op bladzij één te beginnen. Maar als vertaler moet je dat wel doen. Vertalen begint met een sprong in het diepe, en dan ga je dapper door tot het eind, om vervolgens – net als Ursula, alleen verandert onze tekst gelukkig niet doorlopend, of de schrijver moet nog heel wat nagekomen ideeën hebben – weer opnieuw te beginnen, en nog eens, waardoor je het geheel begint te overzien en alle draadjes van het web dat het verhaal vormt met elkaar kunt verbinden. Altijd in de hoop dat de lezer evenveel plezier aan het lezen van het boek zal beleven als je zelf aan het vertalen hebt gehad.

Inge Kok

Vertalersgeluktournee, april-mei 2014